

ЗАГАЛЬНЕ, ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Неділько М.В.

студентка,

Науковий керівник: Таран О.С.

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний університет «Львівська політехніка»

СЛОВОТВІРНІ ГНІЗДА КОЛЬОРАТИВІВ *ЧОРНИЙ* / *BLACK* В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Дослідженню словотвору кольоративів в українській мові присвячено такі праці: «Дериваційний потенціал прикметників білий – чорний у сучасній українській мові» В. Пономаренко, «Семантична структура лексичних одиниць на позначення кольору в українській мові» Т. Семашко, «Семантика похідних, утворених від назв кольорів» І. Іншакова та інші; в англійській мові такі: «The Semantic Structure of Words Denoting Color in English and Georgian proverbs N. Mosiashvili», «The Meaning of Color Terms, Semantics, Culture, and Cognition, Cognitive Linguistics» A. Wierzbicka, «The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms» P. Kay and C. McDaniel. Попри зацікавленість мовознавців і різнобічність дослідження цієї групи лексики, зіставного аналізу словотвірного потенціалу кольоративів досі не здійснено. Цим зумовлена актуальність нашого дослідження.

Об'єктом нашої уваги стали український кольоратив *чорний* та англійський *black*. Джерельною базою послугувала здійснена нами вибірка похідних від кольоративів *чорний/black* слів української та англійської мов з таких словників: «Великий тлумачний словник сучасної української мови» за ред. В.Т. Бусела (2005), «Longman Dictionary of Contemporary English. 5th Edition. New Edition» (2009).

Мета цієї наукової розвідки – дослідити словотвірні гнізда обраних кольоративів в обох мовах, виявити їх семантико-дериваційні відношення, здійснити кількісний аналіз результатів.

Етап I. Аналіз словотвірних гнізд. За результатами аналізу словотвірного гнізда кольоратива *чорний* в українській мові було виявлено 115 похідних слів, із них 53 мають суфіксальний спосіб словотвору (*чорн-о-гуз-еня, чорн-еньк-ий, чорн-и-ло, чорн-ильн-и-ця, чорн-и-ти, чорн-ич-ний, чорн-ич-ник, чорн-і-ння, чорн-ісіньк-кий, чорн-ість, чорн-о-билець, чорн-о-бок-ий, чорн-о-брив-еньк-ий, чорн-о-гуз, чорн-о-лоз, чорн-о-пер-ий, чорн-о-пір-ка, чорн-о-риз-ець, чорн-о-ряс-ник, чорн-о-сош-ний, чорн-о-та, чорн-ува-тий, чорн-у-ха, чорн-ява, чорн-яв-ка*), 53 – основоскладання (*чорн-о-білий, чорн-о-бород-ий, чорн-о-грив-ий, чорн-о-груд-ий, чорн-о-дзьоб-ий, чорн-о-жовт-ий, чорн-о-зем-ля, чорн-о-зуб-ий, чорн-о-клен-ов-ий, чорн-о-книж-ний, чорн-о-кор-ість, чорн-о-крил-ець, чорн-о-лак-ов-ий, чорн-о-ліс-ся, чорн-о-морг-ець, чорн-о-мор-ський, чорн-о-плід-ний, чорн-о-рил-ий, чорн-о-ряб-ий, чорн-о-слив-ина, чорн-о-сот-ен-ець, чорн-о-тіл-ий, чорн-о-фіол-ет-ов-ий, чорн-о-хвост-ий, чорн-о-хліб-ний, чорн-о-чуб-ий, чорн-о-шкір-ий*), 8 – префіксально-суфіксальний (*по-чорн-ен-ий, по-чорн-и-ти, по-чорн-іл-ий, по-чорн-ілі-сть, по-чорн-і-ння, по-чорн-і-ти, по-чорн-яв-ий*), 1 – лексико-синтаксичний (*по-чорн-о-му*).

Найчастіше похідні утворені за допомогою таких афіксів: *-ен*, *-еньк*, *-ов*, *-уч-/юч-*, *-ич-*, *ви-*, *по-*, *-ува-*, *-ти*.

В англійській мові бачимо, що кольоратив *black* має 24 похідних, із них 3 утворені суфіксальним способом (*black-en*, *black-ness*, *black-out*), а 21 – основоскладанням (*black-berry*, *black-bird*, *black-board*, *black-foot*, *black-guard*, *black-head*, *black-jack*, *black-leg*, *black-pool*, *black-spot*, *black-thorn*, *black-tie*, *black-top*, *black-water rafting*, *pitch-black*).

Найчастотнішими афіксами, що творять «відколірні» похідні, є такі: *-en*, *-ness*.

Етап II. Виявлення семантико-дериваційних відношень. За даними «Великого тлумачного словника сучасної української мови» В. Т. Бусела, кольоратив *чорний* має 17 лексико-семантичних варіантів (далі – ЛСВ). З усіх похідних лише 1 вживається в ЛСВ-13 у значенні «злісна, низька, підступна людина» (*чорноротість*), 1 у ЛСВ-8 у значенні «важкий фізично, часто пов'язаний з виробничим брудом, пилом тощо (про роботу, працю)» (*чорнороб*), 1 у ЛСВ-5 у значенні «темноволосий і смуглий; чорнявий» (*чорнолобий*), 2 у ЛСВ-7 у значенні «брудний, нечистий» (*чорномазий*, *чорноногий*), 3 у ЛСВ-2 в значенні «темніший у порівнянні із звичайним кольором» (*чорніти*, *чорнітися*, *чорнішати*), 6 у ЛСВ-6 у значенні «чорношкірий (як ознака раси)» (*чорнолиций*, *чорномордець*, *чорнопикий*, *чорнорилий*, *чорнотілий*, *чорношкірий*), 13 у ЛСВ-16 в значенні «складова частина деяких ботанічних, зоологічних, технічних, хімічних та інших назв, термінів» (*чорнобиль*, *чорногуз*, *чорнозем*, *чорноризець* та їхні похідні) і решта 89 у ЛСВ-1 у значенні «колір» (*почорнений*, *чорно-білий*, *чорнильний*, *чорнісінький*, *чорнобривий*, *чорнозубий*, *чорнокорий*,

чорнокрилий, чорноплідний, чорно-фіолетовий, чорночубий, чорнуватий, чорнушка, чорнявенький, чорнявчик).

У словнику «Longman Dictionary of Contemporary English» (5th ed.) ми виявили, що кольоратив *black* має 7 ЛСВ. Одне похідне слово вживається у ЛСВ-7, тобто в значенні «сумний» (*blackguard*), 1 в ЛСВ-6 – у значенні «брудний» (*blacktop*), 1 в ЛСВ-3 у значенні «темношкірий» (*black-head*), 1 в ЛСВ-2 у значенні «дуже темний; там де немає світла» (*black-out*), 10 в ЛСВ-1 у значенні «колір» (*blackbird, blackboard, blacked-eye bean, blacken, blackfoot, blackness, pitchblack*). У 11 лексем важко було встановити семантико-дериваційні зв'язки через затемненість їхньої внутрішньої форми: *blackjack* – гра в карти, *blackleg* – людина, яка працює, в той час як інші страйкують, *blacklist* – список людей, країн, продуктів, яких потрібно карати/уникати, *blackmail* – коли хтось примушує щось зробити, шантажуючи видати таємницю, *blackspot* – місце, де траплялось багато всього поганого, *blackthorn* – кущ, на якому ростуть білі квіти).

Етап III. Зіставне дослідження. Здійснене нами дослідження виявило абсолютно різний словотвірний потенціал кольоративів *чорний/black* в українській та англійській мовах. В українській мові майже вп'ятеро більше похідних, аніж в англійській (115 проти 24). Стосовно способу словотвору, то в українській мові виявлено однакову кількість суфіксального та основоскладального способів словотвору і незначну кількість префіксально-суфіксального. Щодо англійської мови, то очевидним є переважання основоскладання, виявлено лише незначну кількість суфіксального способу словотвору. Аналіз семантико-дериваційних відношень за лексикографічними працями виявив значну кількість прямих і переносних

значень у кольоратива *чорний* (17 ЛСВ). Більшість утворених похідних пов'язані з ЛСВ-1, тобто в значенні «колір», проте є й такі, котрі належать семи іншим ЛСВ. Крім того, вибірка не виявила похідних, пов'язаних з 9-ма ЛСВ (наприклад, у значеннях «вигот. з темного», «не парадний, признач. для щоденних потреб (про вхід, приміщення і т. ін.)», «необроблений або оброблений частково, начорно», «який належить до нижчих верств суспільства, до трудового народу; простонародний», «чаклунський, пов'язаний з нечистою силою»). Але не можемо сказати, що ці ЛСВ неактуальні сьогодні, оскільки багато залежить від контексту. Тлумачний словник англійської мови фіксує не так багато ЛСВ (лише 7). Більшість похідних пов'язані з ЛСВ-1, тобто в значенні «колір». Цікаво, що 2 ЛСВ («мати гроші в банку» і «чорна кава або чай, які не містять молока») не дали похідних. Також майже половина має затемнену внутрішню форму. Здійснене дослідження дозволяє зробити висновок, що українська мова виявляє більше похідних від кольоратива *чорний*, ніж англійська, що свідчить про потужніший словотвірний потенціал саме цього кольоратива, а опосередковано – й про більшу лінгвокреативність, а можливо, більшу символічну значущість чорного кольору для українського етносу.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Сікорська З.С. Українсько-російський словотворчий словник. – К.: Рад. школа, 1985. – 183 с.
3. Longman Dictionary of Contemporary English. – 5th Edition New Edition, 2009. – 2082 p.